

УДК 351.7-054.73(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.11>

Валентина НИКОЛАЄВА

доктор наук з державного управління, професор кафедри соціальної роботи, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», вул. Коваля, 3, м. Полтава, Україна, 36003

ORCID: 0000-0003-4594-303X

Віра ПОНОМАРЬОВА

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», вул. Коваля, 3, м. Полтава, Україна, 36003

ORCID: 0000-0003-1742-2501

Бібліографічний опис статті: Николаєва, В., Пономарьова, В. (2023). Соціальна адаптація ВПО у територіальній громаді за новим місцем проживання в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 79–85, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.11>

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВПО У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ ЗА НОВИМ МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглянуто проблеми соціальної адаптації ВПО у територіальній громаді в умовах воєнного стану. Метою статті є аналіз ефективних шляхів сприяння соціальній адаптації ВПО у територіальних громадах за новим місцем проживання в умовах воєнного стану в Україні. Методологію дослідження склали комплекс методів дослідження теоретичного характеру (аналіз, синтез, узагальнення, інтерпретація).

Зауважено, що після 24 лютого 2022 року повномасштабного вторгнення Росії в Україну, кількість ВПО збільшилася в декілька разів у порівнянні з 2014 роком. Наголошено, що більшість ВПО окрім питань житла, працевлаштування, матеріальної та медичної допомоги, потребує соціально-психологічної допомоги й правової підтримки. На успішність адаптації ВПО у приймаючих громадах впливає: відсутність належних умов у територіальній громаді (нерозвиненість соціальної інфраструктури, нестача фінансування, недостатність кваліфікованих фахівців, які б могли надати необхідну допомогу, недосконалість механізмів інформування переселенців щодо наявних у громаді ресурсів) та індивідуально-психологічних особливостей особистості. Значна роль для вирішення означених питань відводиться соціальним службам і фахівцям з соціальної роботи, зокрема для визначення спочатку потреб ВПО. Розкрито формування навичок копінг та копінг-ресурсів, що забезпечують оптимальну адаптацію ВПО до стресових ситуацій в умовах воєнного стану. Авторами запропоновано умови ефективної інтеграції ВПО у громаду, що є складовими адаптації.

Доведено, що для реалізації програм розвитку територій необхідними умовами є: міжпартнерське співробітництво самих ВПО, громадського сектору бізнесових структур, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Отже, довготерміновість і затяжний характер перебування ВПО у місцях переселення потребують формування та реалізації спеціальної державної програми залучення потужного потенціалу інтеграції вимушених переселенців, де значна роль відводиться органам місцевого самоврядування.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи (ВПО), вимушені переселенці, мігранти, територіальна громада, соціальна адаптація, копінг, копінг-ресурси, копінг-поведінка.

Valentyna NYKOLAIEVA

Doctor of Public Administration, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work, State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University", 3 Koval str., Poltava, Ukraine, 36003

ORCID: 0000-0003-4594-303X

Vira PONOMAROVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Social Work, State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University", 3 Koval str., Poltava, Ukraine, 36003

ORCID: 0000-0003-1742-2501

To cite this article: Nykolaieva, V., Ponomarova, V. (2023). Sotsial'na adaptatsiya VPO u terytorial'niy hromadi za novym mistsem prozhyvannya v umovakh voyennoho stanu [Social adaptation of IDPs in the territorial community at the new place of residence under the conditions of martial law]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 79–85, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.11>

SOCIAL ADAPTATION OF IDPS IN THE TERRITORIAL COMMUNITY AT THE NEW PLACE OF RESIDENCE UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

The article discusses the problems of social adaptation of IDPs in the territorial community under martial law. The purpose of the article is to analyze effective ways of promoting the social adaptation of IDPs in territorial communities at their new place of residence under the conditions of martial law in Ukraine. The research methodology consisted of a set of research methods of a theoretical nature (analysis, synthesis, generalization, interpretation).

It was noted that after Russia's full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022, the number of IDPs increased several times compared to 2014. It was emphasized that the majority of IDPs, in addition to issues of housing, employment, material and medical assistance, need social and psychological assistance and legal support. The success of the adaptation of IDPs in the host communities is affected by: the lack of proper conditions in the territorial community (underdevelopment of social infrastructure, lack of funding, insufficient qualified specialists who could provide the necessary assistance, imperfection of the mechanisms for informing the displaced about the resources available in the community) and individual psychological characteristics of the individual. Social services and specialists in social work play a significant role in solving the above-mentioned issues in determining the needs of IDPs first. The formation of coping skills and coping resources, which ensure optimal adaptation of IDPs to stressful situations under martial law, is revealed. The authors proposed conditions for effective integration of IDPs into the community, which are components of adaptation.

It has been proven that the necessary conditions for the implementation of territorial development programs are: inter-partner cooperation of the IDPs themselves, the public sector of business structures, state authorities and local self-government.

Therefore, the long-term and protracted nature of the stay of IDPs in places of resettlement requires the formation and implementation of a special state program to attract the powerful integration potential of forced migrants, where local self-government bodies play a significant role.

Key words: internally displaced persons (IDPs), martial law, migrants, territorial community, social adaptation, integration, coping, coping resources, coping behavior, local self-government.

Актуальність проблеми. На сьогоднішній день внутрішньо переміщені особи (ВПО) є чи не найчисельнішою категорією населення в Україні, яка потребує соціального захисту й підтримки. Унаслідок складних випробувань для незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, які позначилося на житті усього українського суспільства, ще у 2014 році країна зіткнулася із безпрецедентною за своїми масштабами внутрішньою міграцією, вдруге у своїй новітній історії поставши перед проблемою соціально-економічної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Із початком повномасштабної війни у лютому 2022 року кількість таких мігрантів суттєво збільшилася, ситуація набула загальнодержавного характеру, що призвело до необхідності якнайшвидшого професійного реагування з боку держави щодо надання їм комплексної допомоги та створення належних умов для їхньої адаптації у територіальних громадах за новим місцем проживання. Наразі простежується безпрецедентна чисельність ВПО, станом на 24.01.2023 року на обліку ВПО перебуває

майже 5 млн людей (Міністерство соціальної політики України, 2023) і ці дані постійно змінюються. Так, за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), влітку 2022 року більше 7 млн. українців стали внутрішніми переселенцями, залишивши своє постійне місце проживання та виїхавши з районів бойових дій і з тимчасово окупованих територій (<https://dtm.iom.int/ukraine>). І якщо раніше ВПО були тільки з Донецької та Луганської областей, то тепер це представники майже 80 % областей України.

Керівні принципи ООН щодо внутрішнього переміщення пропонують таке визначення: «Внутрішні переміщені особи – це особи або групи осіб, які були змушені втекти чи втекти залишаючи свої домівки або місця постійного проживання, зокрема внаслідок або з метою уникнення збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушення прав людини або природних або техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон» (Guiding Principles on Internal Displacement / UN Economic and Social Council (ECOSOC), July 22, 1998).

Окреслення та розробка підходів до вирішення проблем ВПО має базуватися на фактах того, що нерівномірний розвиток воєнних подій виключає сотні тисяч осіб від швидкого та безпечного повернення додому. Пріоритетом політики щодо ВПО має бути розбудова та соціально-економічна інтеграція. Більшість заходів, вжитих до цього часу, викликали негайне реагування та дії. Допомога від держави надається у більшій мірі матеріального, фінансового та медичного характеру, хоча й вона не досконала.

Наразі нагальним питанням є прийняття цільових програм, спрямованих на забезпечення житлом, роботою та соціальної інтеграції ВПО, реалізації позитивного потенціалу, закладеного у переселеного населення з урахуванням особливостей окремих регіонів і успішних практик, реалізованих в інших зарубіжних країнах.

Стратегія державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб має базуватися на диференційованому підході до різних груп ВПО. Більшість із них втратили своє житло та інше майно через руйнування (повне або часткове), залишилися без грошей, документів і навіть елементарних особистих речей. Де-які пережили загибель близьких або самі зазнали поранень, мають проблеми зі здоров'ям, що проявляються як у фізичних, так і у психічних розладах. Отже вони потребують медичної, правової і соціально-психологічної допомоги. Гостро стоять питання щодо матеріального забезпечення, пошуку житла, облаштування побуту, працевлаштування, організації навчально-виховного процесу для дітей, необхідності реабілітаційних заходів тощо. Усе це супроводжується стресовим станом та зниженням адаптивних можливостей організму через перебування у надзвичайних ситуаціях, пов'язаних із війною. Отже, важливим завданням працівників державних органів влади, соціальних служб, волонтерських організацій є спрямування зусиль на сприяння соціальній адаптації ВПО на новому місці проживання, створення необхідних умов для їхньої нормальної життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день в Україні ведеться активна науково-дослідна робота щодо вивчення різних аспектів надання соціальної допомоги внутріш-

ньо переміщеним особам в умовах воєнного часу. У цьому контексті заслуговують на увагу роботи наступних авторів.

І. Трубавіна та В. Куратченко здійснили докладний аналіз проблем та потреб зазначеної категорії населення, розробили теоретичні основи ведення випадку з ВПО у складних життєвих обставинах (Трубавіна, Куратченко, 2017). Ю. Пилипас у своїх дослідженнях приділяє увагу питанням соціальної адаптації внутрішньо переміщених сімей з дітьми, вивчає нормативно-правову базу їх соціального захисту (Пилипас, 2017). У роботах І. Цирковникової пропонується огляд соціальних та психологічних метаморфоз, які відбуваються із вимушеними переселенцями, надаються статистичні дані щодо їх вікового й гендерного складу, освітнього рівня та рівня доходів, а також висвітлюються основні потреби (Цирковникова, 2022). Різні аспекти психологічних стратегій адаптації спільноти в умовах воєнного конфлікту розкрито у дослідженнях Л. Коробки, В. Васютинського, В. Вінкова та ін. (Коробка, Васютинський, Вінков та ін., 2019). А. Колосок, І. Бичук аналізують менеджмент соціальних послуг у територіальній громаді в умовах воєнного стану (Колосок, Бичук, 2022). Попри те, що сьогодні в нашій країні вже існує певний досвід здійснення соціальної роботи з ВПО, окремі її аспекти потребують подальшого вивчення та удосконалення, особливо в умовах воєнного стану.

Мета статті. Зокрема, метою нашого дослідження є аналіз ефективних шляхів сприяння соціальній адаптації ВПО у територіальних громадах за новим місцем проживання в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»: «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув місце свого проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» (Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»).

Залишивши власні домівки, опинившись у незвичних для себе умовах у територіальній громаді за новим місцем проживання, ВПО стикаються із цілим рядом проблем. З одного боку, це проблеми особистісного рівня (пригнічений психологічний стан, підвищена тривожність, страх, невпевненість у завтрашньому дні, погіршення стану здоров'я, нестача грошей і невирішені житлові питання, безробіття, юридичні питання тощо), а з іншого боку – відсутність належних умов у територіальній громаді для успішної адаптації її нових мешканців (нерозвиненість соціальної інфраструктури, нестача фінансування, недостатність кваліфікованих фахівців, які б могли надати необхідну допомогу, недосконалість механізмів інформування ВПО щодо наявних у громаді ресурсів). Крім того, через різницю у звичках, поглядах, способі життя, у деяких випадках переселенці можуть відчувати ворожість і недоброзичливість з боку місцевого населення, опинятися у конфліктних ситуаціях, що також свідчить про необхідність вжиття заходів, які б сприяли їхній більш успішній соціальній адаптації. Слід зауважити, що для досягнення цієї мети важливим є налагодження тісної взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування з працівниками соціальних служб, волонтерами, представниками громадських організацій для спільної діяльності, спрямованої на вирішення означених вище проблем та створення відповідних умов для адаптації вимушених переселенців.

Соціальна адаптація передбачає інтеграцію людини в суспільство, у ході якої відбувається формування самосвідомості й рольової поведінки, здатності до самоконтролю й адекватних зв'язків та стосунків. Це активний процес пристосування до соціального середовища, спрямований на збереження й формування оптимального балансу між особою, її внутрішнім станом і навколишнім середовищем тут і тепер та з перспективою майбутнього (Галецька, 2005. С. 91).

Успішність процесу соціальної адаптації залежить як від індивідуально-психологічних особливостей особистості, так і від чинників середовища. Отже, зусилля фахівців слід спрямувати комплексно: на роботу з кожним конкретним клієнтом щодо відновлення та підвищення його адаптивного потенціалу і на вдо-

сконалення мікросоціуму в цілому та окремих його сфер.

Перш за все, необхідним є здійснення оцінки потреб ВПО та визначення, на вирішення яких саме проблем треба звернути увагу під час планування подальшої роботи та безпосереднього надання допомоги й підтримки за допомогою соціальних служб. Спочатку вирішуються питання щодо задоволення першочергових, базових потреб, пов'язаних зі зміною місця проживання: забезпечення житлом, продуктами харчування, одягом, предметами гігієни, допомога у постановці на облік ВПО, оформлення соціальних виплат, медичне обслуговування, надання юридичних послуг. Варто також пам'ятати, що певна кількість переселенців перебувала у складних життєвих обставинах ще до початку військових дій і до їхнього вимушеного переїзду (малозабезпечені, неповні, багатодітні сім'ї, особи з інвалідністю, безробітні та інші категорії, що належать до уразливих груп), отже вони потребують підвищеної уваги з боку фахівців з соціальної роботи у подоланні специфічних для них проблем.

Коли першочергові потреби вдалося задовольнити, наступним етапом є створення умов для подальшої соціальної та психологічної адаптації на новому місці проживання, зокрема: психологічна підтримка й реабілітація після пережитого травматичного досвіду, сприяння працевлаштуванню дорослих та влаштуванню до навчально-виховних закладів дітей, залучення сімей ВПО до громадського життя, створення груп само- та взаємодопомоги, розвиток адаптаційних можливостей та формування навичок копінгу.

Копінг (від англ. «cope» – впоратися, витримати) – це стабілізуючий фактор, що допомагає особистості підтримувати психосоціальну адаптацію у період впливу стресу. До копінг-ресурсів відносяться такі характеристики особистості та соціального середовища, що зможуть забезпечити оптимальну адаптацію до стресових ситуацій (Пилипас, 2017, С. 12).

Копінг у першу чергу спрямований на те, щоб максимально адаптувати людину до умов складних екстремальних ситуацій, даючи їй можливість опанувати собою, послабити або пом'якшити вплив негативних факторів. До пріоритетних завдань копінгу необхідно відзначити забезпечення й підтримання добробуту

людини, її фізичного та психічного здоров'я, задоволеності соціальними відносинами (Макаренко, Сидор, 2012).

Класифікуючи види копінг-ресурсів, найчастіше виділяють наступні: фізичні (здоров'я, витривалість тощо); психологічні (переконання, самооцінка, локус контролю, мораль); соціальні (індивідуальна соціальна мережа, соціальні системи підтримки тощо); матеріальні (гроші, обладнання тощо) (Дідух, 2018).

У контексті нашого дослідження доцільним є умовний поділ цих ресурсів на дві групи: особистісні (внутрішні) та екстернальні (зовнішні). До особистісних копінг-ресурсів можемо віднести: уявлення людини про себе, самооцінка, самоповага, самоефективність (Я-концепція), рівень інтелекту, розвиненість когнітивної сфери, вміння контролювати своє життя, брати на себе відповідальність за нього (інтернальний локус контролю), комунікабельність, соціальну компетентність, прагнення бути разом з людьми (афіліація), вміння співпереживати оточуючим (емпатія), позицію людини у ставленні до життя, її духовність, ціннісно-мотиваційну структуру особистості, а також психологічні особливості, що забезпечують їй стресостійкість. Серед зовнішніх ресурсів можна відзначити: соціальну підтримку з боку оточення, в якому знаходиться людина (сім'я, друзів, сусідів, професійних соціальних працівників, психологів, педагогів тощо), розвиненість соціальної інфраструктури громади та наявність мережі соціальних закладів, які можуть забезпечити таку підтримку, матеріальні можливості.

Однак дослідники зауважують, що копінг-ресурси може бути у «скритому» стані. Низький розвиток копінг-ресурсів зумовлює формування пасивної копінг-поведінки, соціальну ізоляцію, призводить до зниження якості життя і дезінтеграції особистості (Дідух, 2018, С. 71).

Водночас, копінг-ресурси можна застосовувати у випадку стресу низького та середнього рівнів. Слід також відмітити, що здатність людини до конструктивної поведінки корелює з ефектом екстремальності ситуації, а також мотивації на вирішення складної травмуючої проблеми. Це вищеперелічене необхідно враховувати при упровадженні копіngu, тобто наскільки внутрішні і зовнішні ресурси будуть виснажені чи збережені при спробах людини

впоратися із складною життєвою ситуацією (Корсун, Ткачук, 2013).

Необхідно звернути увагу, що вирішення більшості проблем переселенців (працевлаштування, дошкільна освіта, медичне забезпечення, соціальний захист та адміністративна допомога тощо) було покладено на місцеві бюджети, що створило вагоме фінансове навантаження, у першу чергу, в регіонах з найбільшою кількістю переміщених осіб. При цьому додаткові кошти не були передбачені, тому місцевій владі доводилося приймати внутрішніх мігрантів у межах вже затверджених бюджетів. На жаль, можна констатувати, що до сьогодні вирішенню гострих питань ВПО бракує системності через:

- 1) невиконання комплексної стратегії щодо ВПО у повній мірі;
- 2) продовження військового конфлікту, що не дає змоги повноцінно забезпечити умови для безпечного повернення та реінтеграції;
- 3) недостатнє фінансування інтеграції.

Міські програми реінтеграції для вимушено переміщених осіб мають бути спрямовані не лише на підтримку їх зайнятості, а й сприяти соціально-економічному розвитку місцевих громад шляхом використання наявного людського потенціалу переміщених осіб: їх доволі високої соціальної та територіальної мобільності, економічної активності, інтелектуальних здібностей та репродуктивних даних. Програма повинна мати інноваційний характер як щодо принципів, закладених до її основи, так і за характером заходів, а також за технологіями організації її виконання.

Тому обов'язковою умовою до процесів реінтеграції та програм розвитку територій є міжпартнерське співробітництво самих ВПО, громадського сектору бізнесових структур, органів державної влади та місцевого самоврядування шляхом проведення соціального діалогу усіх зацікавлених суб'єктів. Для втілення цих положень спільної взаємодії потрібен обґрунтований розподіл повноважень та відповідальності, визначення їх функцій, затвердження на законодавчому рівні і забезпечення його доступності і прозорості для громадян.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Наразі кожна ОТГ обирає свій варіант моделі з надання соціальних послуг уразливим категоріям населення, які опинились у склад-

Умови ефективної інтеграції ВПО у громаду

Консолідація стосунків між жителями місцевих громад та ВПО	Заохочення ВПО до активніших дій	Інформування ВПО щодо діяльності місцевих і центральних органів державної влади
<ul style="list-style-type: none"> - інформування щодо внеску ВПО до місцевих громад; потенційні можливості ВПО щодо участі у всебічному розвитку громади; - знищення негативних стереотипів у місцевих громадах; - висвітлення загальних інтересів, цілей та проблем у громаді та ВПО (як на локальному, так і на національному рівнях); успішні випадки співробітництва; - всеосяжний та соціально спрямований діалог у громадах, взаємодія між різними соціальними секторами; - висвітлення проблем ВПО та місцевих громад, зокрема проблем соціально незахищених груп серед них. 	<ul style="list-style-type: none"> - заохочення до участі в житті громади, співробітництво та партнерство з інститутами громадянського суспільства та представниками місцевих громад; - заохочення ВПО до вирішення власних проблем; - підтримка ВПО у пошуках роботи. 	<ul style="list-style-type: none"> - інформування ВПО щодо їхніх прав і наявних ресурсів; - інформування ВПО щодо правил і процедур реалізації їхніх прав та отримання гуманітарної допомоги; - покращення механізму обміну інформацією між ВПО та урядовими агентствами.

них життєвих обставинах. При цьому виникають питання взаємодії між управліннями у сфері соціальної підтримки населення та ОТГ. Уніфікованої або стандартної структури управління у сфері соціальної роботи на рівні ОТГ не затверджено. Чималу роль у недотриманні прав ВПО відіграє той факт, що у переважній більшості регіональних програм інтеграції та соціальної адаптації при плануванні та прийнятті

місцевих бюджетів не враховуються потреби внутрішньо переміщених осіб.

Саме ініціативи ОМС з упровадження різноманітних програм підтримки ВПО, шляхом створення груп швидкого відреагування, діалогових майданчиків із залученням фахівців із комунікацій та розв'язання конфліктів, може сприяти активній взаємній адаптації населення й інтеграції ВПО у життя приймаючих громад.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Які послуги доступні для ВПО онлайн? URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22544.html> (дата звернення 26.01.2023).
2. Дані та ресурси / IOM Ukraine. URL: <http://www.ukraine.iom.int/uk/dani-ta-resursy> (дата звернення 25.01.2023).
3. Трубавіна І. М., Куратченко І. Є. Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи: методичні рекомендації / за ред. Трубавіної І. М. Харків-Бердянськ : ХНПУ, 2017. 28 с.
4. Пилипас Ю. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених сімей з дітьми. *Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / За заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці*. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. С. 5–34.
5. Цирковникова І. Соціальні та психологічні метаморфози адаптації внутрішньо переміщених осіб, результати дослідження. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. №2. С. 64–71.
6. Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації : колективна монографія / Коробка Л., Васютинський В., Вінков В. та ін. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 286 с.
7. Колосок А., Бичук І. Менеджмент соціальних послуг територіальної громади в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. №3. С. 92–99.
8. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
9. Галецька І. Психологічні чинники соціальної адаптації. *Вісник. Соціогуманітарні проблеми людини*. 2005. № 1. С. 91–100.
10. Макаренко С., Сидор Я. Сучасний підхід вивчення копінг-стратегій поведінки особистості в екстремальних умовах. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/19cb6b8d-716a-44af-9d2f-cd5396fc7bff/content> (дата звернення 20.02.2023).
11. Дідух М. М. Конструктивна копінг-поведінка слідчих Національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях: дис. ... канд. психол. наук (доктора філософії). Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2018. 193 с.

12. Корсун С. І., Ткачук Т. А. Психологія діяльності працівників податкової міліції : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 194 с.

13. Місцеві громади та внутрішня міграція населення: виклики під час воєнного стану та пошуки шляхів їх подолання. URL: <https://jurfem.com.ua/mistsevi-hromady-vnutrishnya-mihratsia-naselennya/> (дата звернення 25.01.2023).

REFERENCES:

1. Data and resources / IOM Ukraine. Available at: <http://www.ukraine.iom.int/uk/dani-ta-resursy> [Accessed 28 January 2023].

2. Trubavina, I. M., Kuratchenko, I. E., 2017. Spryyannya sotsial'niy roboti v umovakh humanitarnoyi kryzy: metodychni rekomendatsiyi [Promotion of social work in conditions of a humanitarian crisis: methodical recommendations]. Kharkiv-Berdyans'k : KHNPU.

3. Pylypas, Yu., (2017). Social adaptation of internally displaced families with children. In: T. Zhuravel', Z. Kyuanytsya. *Sotsial'na robota z vrazlyvymy sim'yamy ta dit'my: posib. u 2-kh ch.; ch 2 (Sotsial'na robota z vrazlyvymy sim'yamy ta dit'my)* [Social work with vulnerable families and children]. Kyiv, pp. 5–34.

4. Tsyrovnykova, I., (2022). Sotsial'ni ta psykholohichni metamorfozy adaptatsiyi vnutrishno peremishchenykh osib, rezul'taty doslidzhennya [Social and psychological metamorphoses of adaptation of internally displaced persons, research results]. *Vvichlyvist'. Humanitas*, no. 2. pp. 64–71.

5. Korobka, L., Vasyutinskiy, V., Vinkov, V., Gubeladze, I., Gusev, I., Myalenko, V., (2019). *Spil'nota v umovakh voyennoho konfliktu: psykholohichni stratehiyi adaptatsiyi* [Community in conditions of military conflict: psychological strategies of adaptation]. Kropyvnytskyi: Imex-LTD.

6. Kolosok, A., Bychuk, I., (2022). Menedzhment sotsial'nykh posluh terytorial'noyi hromady v umovakh voyennoho stanu [Management of social services of the territorial community in the conditions of martial law]. *Vvichlyvist'. Humanitas*, no. 3. pp. 92–99.

7. Law of Ukraine «On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons» dated October 20, 2014 № 1706-VII. Available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [Accessed 28 January 2023].

8. Halets'ka, I., (2005). Psykholohichni chynnyky sotsial'noyi adaptatsiyi [Psychological factors of social adaptation] *Visnyk. Sotsiohumanitarni problemy lyudyi*, no. 1. pp. 91–100.

9. Makarenko, S., Sydor, Ya. Suchasnyy pidkhid vyvchennya kopinh-stratehiy povedinky osobystosti v ekstremal'nykh umovakh [Modern approach to the study of coping strategies of personality behavior in extreme conditions]. Available at: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/19cb6b8d-716a-44af-9d2f-cd5396fc7bff/content> [Accessed 28 January 2023].

10. Didukh, M. M., (2018). Constructive coping behavior of investigators of the National Police of Ukraine in psychologically stressful situations. Ph.D. Dissertation. National Academy of Internal Affairs.

11. Korsun, S. I., Tkachuk, T. A., (2013). *Psykholohiya diyal'nosti pratsivnykiv podatkovoyi militsiyi* [Psychology of tax police employees]. Kyiv: Center of Educational Literature.

12. Mistsevi hromady ta vnutrishnya mihratsiya naselennya: vyklyky pid chas voyennoho stanu ta poshuky shlyakhiv yikh podolannya [Local communities and internal population migration: challenges during martial law and the search for ways to overcome them] Available at: <https://jurfem.com.ua/mistsevi-hromady-vnutrishnya-mihratsia-naselennya/> [Accessed 25 January 2023]